

^vŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol pol in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 25.

V torek 21. junija 1853.

II. tečaj.

Tonček v šoli.

Tonček. Dones so nas g. učitel prav serčno razveselili. Prinesli so seboj velike bukve s podobami, v tih je bilo nekaj tacih reči narisanih, ki smo jih že poznali. Kazali so na *konja*, in prašali, kako je tej živali ime. Kazali so na *raco* in ravno tako popraševali. Pa vendar vsih žival ni bilo v bukvah, zato so nas praševali: kdo mi vê še kako žival imenovati, ki jo še tudi pri hisi vidimo.

Oče. To je bilo pač lahko in veselo kaj ne?

Tonč. Se vê, pa vender smo skoraj na petelina in golobe pozabili. Tudi nekatere ptice stanujejo po hišah in skednjih, so djali, le mi nektero povedajte!

Oče. Alj si kaj ti kako ptico imenovati vedel, ki po hišah živi? Alj ne veš, da imamo pri nas neko tako, ki jo drugod nikdê nimajo?

Tonč. O! nisim pozabil na naše purane alj smerkave kure, na našega lepega pava. Drugi tih nobeden ni vedel imenovati, tudi niso vedeli, kaki da so, tim so jih g. učitel v bukvah pokazali.

Oče. Alj vam niso v kazali na zadnje, vse te živali, ki so doma pri hiši, še enkrat lepo zaporedoma imenovati?

Tonč. Dones je prišel Ucarjev Tomaž na versto, povem atej! prav dobro je znal. On je naštel tele: Konj, osel, vol, krava, junec, junica, tele, bik, ovca, jagnje, oven, koza, kozel, svinja, pes, mačka; — petelin, kura alj kokoš, pišče, gos, raca, pav, golob, puran, vrabec, lastovica, černjevkva, šinkovec.

Oče. Sedaj pa povej, kako pismenko ste se dones učili?

Tonč. Dones smo se učili spet novo pismenko. Učitel so nekako čudno in smešno začeli. Rekli so meni: Tonček! alj si že slišal juckati, poskusi malo bolj tiho zajuckati. Šerdano! imaš prav dober glas, bodeš enkrat dober pevec, to bo lepo! Juju! tako juckamo. Kaj slišiš Rezej! ko rečem ju ju? Ktero glasnico pa slišiš. Prav! glasnico *u*, napiši mi jo. Kaj pa še zraven slišiš, kateri glas je še zraven, le poslušaj j---u. Dobro! glas *j*. Alj tudi to tihnico že poznaš. Ktere tihnice smo se že učili? alj je tihnica *j* tudi že med njimi? Ne! prav imaš, to je nova tihnica. Kako se pravi Neček tisti hišni del, kjer stanujemo? Res je, to je *jizba*. Ko rečem *jizba*, alj je to beseda alj slovka? Prav! beseda je, koliko slovka pa ima, le pogledaj, da boš vidil, kolikokrat usta odprem; dvakrat usta odprem, koliko taj beseda: *jizba* slovka ima? Dve slovki ima. Ko rečem *ji*, povej mi Uršej! kaj slišiš? Slišim glasnico *i* in novo tihnico *j* zraven. — Alj še veste, iz česa se noži narejajo? Dobro! tistemu je *jeklo* ime. Kaj slišite, ko rečem j--e, povej mi (oh! vse na enkrat ne morem poprašati, le počakajte!) ti povej Lizika! Slišim glasnico *e* in tihnico *j* zraven. Kaj meniš, je tihnica *j* pred glasnico *e* alj za njo? Kam jo boš taj pisala, pred alj za glasnico *e*. Se vč, da pred njo. — Kaj pa je tole, kako se pravi? To je *jopič*. Kako ti je ime! Meni je ime *Janez*. Povej mi, kaj slišiš, ko rečem j---o? Prav! kaj slišiš, ko rečem j---a? Slišimo glasnico *o* in glasnico *a*, pred njima pa tihnico *j*. Slednič so nam še povedali lete besede: Juri, juhej, jigla, jigo, Jera, jesen, Jožef, jojbe, jama, jagnje, in so nas ravno tako popraševali, da smo novo tihnico *j* prav urno znali.

Oče. Alj je kej težko pisati, tihnico *j*?

Tonč. O ne! je prav lahko. Narprej se potegne prva čerta tihnice *'n*, takole *n*, potem se en malo dalej nazdol vleče, tenjko na viš zaviha in slednič pika na glavo postavi; glejte! to je tihnica *j*. Hočem vam veselje narediti in vam pokazati, koliko da že znate; napišite: ra ja, je jo, ri ja, ju ri, ar je, mu na, mi ne, ne ma, je la, lo la, li na, la ni, ja ra. Res atej! si nobeden v misel ni vzel, da že toljko znamo, to je bilo veselo; celo uro smo samo take besede spisovali, — bilo je jih že precej! —

Oče. Kako pa je s rajtanjem, že dolgo nisi nič novega povedal.

Tonč. Vsakikrat smo tudi rajtali, dones smo se pa tole učili: Naredili so nam g. učitel lestvico alj lojtro na desko. Ta lestvica je imela deset šprekel.

Oče. Tole imaš krido, pokaži mi to lestvico?

Tonč. Narprej so naredili g. učitel malo narazen dve debele čerti, vmes med nju pa pošev 10 drugih čert, to je bila lojtra, lejte oče! takole!

Oče. Kaj pa so počeli s lestvico?

Tonč. Djali so! Povej mi Lenc! kam in na katero stopnico boš nogo postavil, ako hočeš na drevo po črešnje zlesti? Res! na prvo! Kam pa po tem? na drugo? za drugo na tretjo in tako so ga popraševali, da je prilezel na deseto stopnico. Peter! tvoj prijatelj Lenc se je že črešenj najedel, hoče spet na tla zlesti, na katero stopnico bode narprej stopil? Dobro! na deseto! potem? na deveto — in slednič na prvo. Ravno tako so nas več poprašali. Primej! ako bi hotel ti prav hitro po lestvici kam zlesti, kaj je početi. To je pa vendar! že to tudi veš, da moraš edno stopnico preskočiti; iz prve stopnice, kam bodeš taj stopil? Dobro! na tretjo, pokaži mi jo? Iz tretje na peto — in iz sedme na deveto; kako boš pa zadnjišče prav hitro prišel? Resen! boš stopil iz devete stopnice na sedmo, iz sedme na peto — — iz tretje na prvo in potem na tla. Pokaži mi Urban! drugo stopnico; na katero stopnico boš stopil, če hočeš eno preskočiti? Da! na četrto, iz četrte na šesto, — — — iz osme na deseto. Kako spet nazaj na tla? Stopil bom iz desete stopnice na osmo, iz osme na šesto . . . iz druge pa na tla.

Oče. Dones si mi pa veliko povedal; tole imaš prav sladko hruško!

Nekaj od ljubih živalic.

(Dalje.)

2. Trup.

Sopet je prišla nedelja, in otroci so se pri g. katehetu zbrali. Pregledovali so v loki več podob ptujih žival. G. katehet so otroke

popraševali, kaka je ta alj una žival, od česa se živi itd., in tako vse, kar so jim do zdaj bili povedali. Na nekem velike m papirju je bilo troje kostovje narisano, namreč .. človeško, opiško in ptičje.

Kat. Dobro pogledjte to troje kostovje, in povejte mi, kar bote našli.

Tonč. Kostovja so si očitno podobne!

Kat. Le dobro pazite. Koj hitro bote spet spoznali, kako da je živalsko truplo človeškemu podobno; samo v tem se razloči, da imajo deli malo drugači podobo, pa tudi ti razloček ne bo tukaj tako imeniten in velik.

Sedaj dobro ušesa napnite, bom vam povedal, kaj je trup alj čok. Mislite si truplo brez glave in udov, ram, kosti (perut), tako vam ostane, samo *trup* alj *čok*, po nemško Rumpf.

Kostovje obseže sledeče dele, in šteje vsih skup 250 kosti:

- a) *obračno alj herbetno kost* (Wirbelsäule). Ta se začne tukaj gor pri prvi kosti, koja čepinjo derži; te kosti, ktere dolj do pleč sežejo, so vratno kostovje. Vratne kosti so pri živalih dalje, kot pri človeku. Kak dolg vrat ima postavim velblud alj kamel, pogledjte sem, tukaj je njegova podoba! Tudi štruc, gosa itd. ima dolg vrat. Krajši je pri slonu, pri opici alj merkovci itd.

Pri živalih je vrat bolj pregibljiv, kot pri človeku, nar bolj pa pri pticah. Na obeh straneh te obračne kosti ste na vratu dve močne kiti, te storite, da zamoremo mi in živali glavo deržati in pregibati; zraven teh dveh kit ste sopet dve *žili*, za perst debele. Na prednjej strani vrata je *gerlo*, ktero iz *ješčnika* in *dušnika* (Speise- und Luftröhre) obstoji, na nar sverhnjem koncu dušnika je *kerhel* (Kehlkopf), ki stori, da glas imamo.

Sedaj že veste, kakšen da je vrat. Lahko bote zdaj sami previdli, kako neumno tisti ljudje delajo, kteri biki in vole za glavo vpregajo pred take vozove, na kterih je veliko teže.

Kdor vole tako vprega, te pokaže da misli, da biki in voli svojo nar večjo moč na glavi imajo. Da dregajo to pač, da bi pa težke vozove vlekli, to pa nikdar. Mislite si taj, koliko taka žival terpi, ko je cele ure tako vprežena, in glave ne zamore

preganiti. Pač prav bi bilo, da bi u tacih krajih, kjer je še dosihmal v navadi, ljudje volov in krav tako ne vpregali več!

Pregledujte kostovje dalje! Glejte, obračna kost seže od vrata čez herbet do tih dveh velikih kosti, s kterima se, kakor vidite, kosti sklepajo. Te kosti imenujemo *kovek* alj *kuk*, in obračno kost, ktera še dalje seže, *herbtovino* (Rückgrad.) V tej obračneji kosti je skoz in skoz tako imenovani *mozeg*, ki pride kakor tenjka nit iz možganov. Če se ti mozeg poškodva ali razterga, mora človek kakor tudi žival pri priči smert storiti. Zato nar hitrejši živali umorimo, ako jim mozeg v herbtovini prerežemo. Tako delamo s gosami, racami, golobi, zajci itd. Čveteronogatnice velikokrat s tim vsmertimo, da jih zakolemo, to je velike vratne žile jim prerežemo in tako kerv spustimo, kri jim zteče. Pa tako živali klati, je nevsmileno in samo pri Judih v navadi, keršanski mesarji govede, svinje itd. narprej pobijejo in še le potem jim kerv spustijo. Ako živino prav mahneš, je koj na mestu mertva in ne občuti več, kar se dalej š njo godi.

Pod vratam do prve obračne kosti so persi (Brustkorb), ki na viš stoje, kakor obok. Persi obsežejo persno kost in pleče, dalej štiri močne in široke kosti, ki jih na persih in na herbtu ošlatamo. Pod timi kostmi so rebra, ki so krive kakor protci pri jerbasu, pri ribah so pa kakor dvojnati glavnik, ki se vleče skoz celo truplo. Vidite, da so si človeške, živalne in ptičje persi jako podobne!

(Dalje sledi.)

Podkovnik.

Neki kmet nasedla svojega konja, da bi v mesto jezdil. Prijatelj, ki ga na potu sreča, mu reče: „Tvoj Rižan je en žrebel iz podkve zgubil.“ „Nič ne dene, odgovori kmet, kaj je na enem podkovniku ležeče? Eden več alj manj, to je vse jedno.“ Reče in naglo odjezdi. Pa ni še pol ure minulo, kar konj podkov zgubi, — vendar je bilo že precej daleč od vasi. „Ako bi kaka kovačnica blizo bila, bi ga dal podkovati, si misli, pa je ni, in nekaj časa že tudi s tremi podkvami pojde.“ Konj si pa na terdem, kamenitem potu nogo oškodova in začne krevljati. Konju čedalje

hujše prihaja in slednič mora kmet konja za ujzdo prijeti in zraven njega k nogam iti. Že se začne temniti, kar ga pot ravno v nek samotni gozjd pripelja. Nameri se, da ga dva tolovaja napadeta in obropata. „Oh kako lahko bi bil utekel, sedaj sirota zdihuje, ko bi bil moj Rižan zdrav bil. Nikolj bi ne bil verjel, da bodem v tako nesrečo prišel. Le eden sam podkovnik sim zane-maral, in oh! kakšna velika škoda me je zadela.“

Nemarnost v malih rečeh

Ti škodje v vsih tvojih dneh.

A. Bichler.

Listonoša.

* G. Andr. *Praprotnik* nam piše: „Omenil sim Vam že enkrat, da nekaj za mladino spisujem in da še letošnje šolsko leto izdati želim. Zdaj imam do malega že skoro vse dodelano, le sem in tje bom še en malo popravil in prepisal.“

Takih povestic in pesmic, kakoršne sim vam v „šols. prij.“ pošiljal, imam okoli 100 nabranih in spisanih. Mislim, da jih bo že za en zvezek zadosti. Obsegle bodo kakih 8 do 9 natisnih pol. Da se bodo učencam in učenkam in sploh slovenski mladini in vsim mladinoljubom prilegle, sim po vsi svoji moči skerbel. —

Tudi sim si namenil, da bom, če mi Bog srečo in zdravje da, z mladinsko spisarijo dalje nasledoval, da bi naša mila mladina po tem takem skupno „knjižnico“ s časoma v roke dobila, kakoršne imajo Nemci po imenu „Jugendbibliothek.“ — Letošnje povestice in pesmice („Cvetličice“) bi bile tedaj *perti* zvezek začete „knjižnice.“ —

Društvo sv. Mohora.

(Dalje in konec.)

Da bojo pa po društvu za ljudstvo izdavane bukve *prav prav* dober kup, ne smejo obširne biti, ampak *majhne bukvice* morajo biti. Velike bukve ne morejo dober kup biti, to vsak vè, — al znano je tudi, da *velicij* bukev ne berejo ljudjé tako radi, kakor *majhnij*. Dober kup bukvice si vsak rad kupuje. Dosti je, da so

take bukvice 3, 4 k večim 5 pól debele; veljati ne smejo čez 10, 12 kraje. ali k večim petico. Če bi se vsacih po 3 ali 4000 razprodalo, se bo namen društva dosegoval, in da se *dobrih* bukvic toliko razproda po vsih slovenskih deželah, nas skušnje učé. Če se tacih majhnih bukvic, ktere imajo tudi družbeniki brez plačila dobivati, vsako leto le *petero* na svitlo dajé, se bo neizrečeno veliko v omiko ljudstva doveršilo in dobrega semena nasejalo, da bo kaj. Pokazalo se bo po tem tudi: al bo vstanovljenja *istine* potreba ali ne. Kakor sedaj *premoženje* društva stoji, je ravno potreba ni, čeravno je res, da denarja ni nikoli preveč. Po naših mislih se ni bati, da bi društvo kadaj opešalo, ker bi zares žalostno bilo, ako bi se *edino* to naše slovstveno društvo na krepkih nogah ohraniti ne moglo. Domoljubje, če se mora *neprenehoma* djansko razodevati, je scer žalibog! povsod redka reč, al obupati vendar ne smemo o taki zadevi, ktero tudi majhna množica iskrenih mož ohraniti zamore po omenjeni poti *). Sicer pa kar vlago kapitala enkrat za vselej vtiče; naj se to na voljo vsacemu družbeniku da, pa *vsim* družbenikom naj se naznani ta *premembra postar* in s povabilom naj se jim pové: s *kolikšno* vložbo se zamorejo rešiti vsakoletnega plačevanja. Kolikšna pa naj bo vložba enkrat za vselej, ni po naših mislih treba, da bi si s tem preveč glave ubijali. Vložba naj bo tolikšna, da *obresti* njeni donašajo navadno plačilo od 3 fl.; če se tedaj kapital naloži po 4 od 100, je 75 fl. pravična vložba, ne prevelika, ne premajhna. Rěči bi se morebiti zamoglo, da je *prevelika* ker obresti spet obresti donašajo. — al to je le tam, kjer obresti mertve ležé; tu pa se bojo izdajale vsako leto za natis bukev. *Istina* ostane dar društvu, ako daritelj drugači ne določi.

Dosihmal je, kolikor je nam znano, slavno vodstvo v Celovcu *samo* volilo bukve, ki imajo v natis priti, — ono *samo* pa je moglo tudi skerbeti za pripravo tacih bukev; vsi drugi odborniki niso imeli, kolikor nam je znano, nobenega opravila o tem. S tem pa

*) Naj sl. vodstvo po svojem časniku blagovoli naznaniti: *holikšno* je letošnje število družbenikov, to je, tacih, ki so za to leto *donek* odrajtali, da vidimo iz tega stan društva v drugem letu.

si je vodstvo preveč dela na glavo nakopalo, in odborniki družih mest so bili le titularni odborniki.

Po naših mislih naj bi bilo to takole: Vsak odbornik naj ima dolžnost vsako leto *troje* predmetov nasvetovati, o katerih naj bi se bukvice spisale, ali že natisnjene v kakem družem jeziku, v slovenski jezik prestavile. Ti nasveti se pošiljajo mesca *julija* vodstvu v Celovec. Vodstvo sestavi vse nasvete, in jih razpošlje *vsim* odbornikom v prevdark in razsodbo. Vsak odbornik izvoli izmed njih tiste reči, ki se mu za prihodnje leto za izdajo pripravne zdé, in pošlje svoje mnenje in kako naj se njegov nasvet doverši, vodstvu nazaj. Vodstvo razsodi po *večini* prejetih glasov natis bukvic in poskerbi njega izgotavljenje. Tako se bo tudi o tem *postavnim pravilom* zadostilo. Odbornik, ki ne stori svoje dolžnosti, naj se nadomesti z drugim. —

To so naše misli, ktere odkritoserčno razodenemo slavnemu vodstvu in g. družbenikom v prevdark. Ker so za to leto že knjige določene, ki imajo v natis priti, imamo za *prihodnje* leto še časa dovelj se pomeniti: kako in kaj. „Novice“ bojo *vsako* mnenje rade v svoje liste jemale, naj bo naših ali nam nasprotnih misel.

* Zastran sv. pisma je reč s gosp. *Placidom Javornikom* poravnana. G. Javornik so se zavezali, sv. pismo dalje spisovati pa ne tako obširno, temuč bolj kratko po Alliolivem, tudi nam vsako leto saj toliko napisati, da se bode 20 pol natiskalo. Društvo pa plača za vsako tisno poljo 5 fl. sr., dalje mu plača za vse zaostale iztise I. Mojzesovih bukev 500 gl. sr. Iztisov je okolj 1500. Blizo se ne motimo, ako mislimo, da imajo vsi naši društveniki I. in II. del prvih Mojzesovih bukev že v rokah; zato smo sklenili, I. Mojz. bukev društvenikom ne dajati, temuč ceno znižati in jih prodajati za polovico perve cene. Vsak del prvih Mojz. bukev taj velja 30 kr. sr. in se dobi pri vsih knjigarjih po ravno tej ceni.

→ Lepe podobice za zgodovino st. zakona smo ravno kar iz Dunaja dobili. Ne bode več dolgo in tudi „Stari Urban“ bode donatisnjen. Potem bomo obedve knjigi razposlali.

Odgovorni izdaj. in vredn. A. Einšpieler. Natisnil J. Leon u Celovcu.